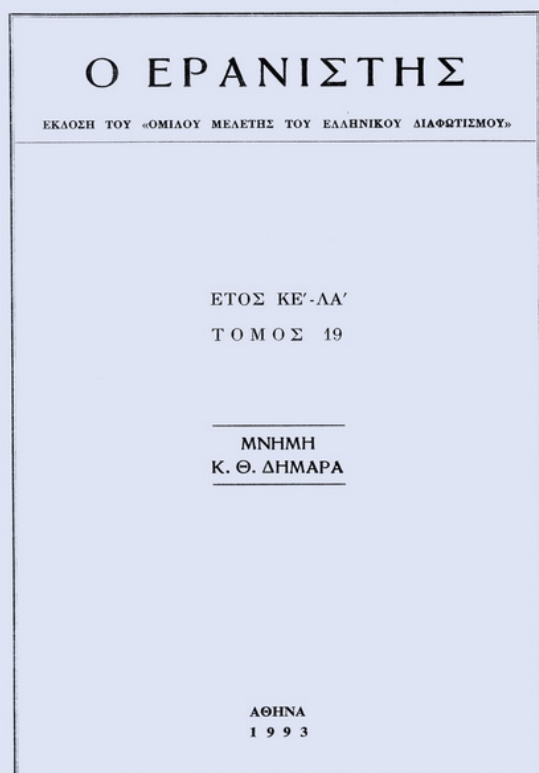

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

Επιστολές Κοραή προς Thiersch

Μαρία Α. Στασινοπούλου

doi: [10.12681/er.265](https://doi.org/10.12681/er.265)

To cite this article:

Στασινοπούλου Μ. Α. (1993). Επιστολές Κοραή προς Thiersch. *The Gleaner*, 19, 193–205.
<https://doi.org/10.12681/er.265>

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΚΟΡΑΗ ΠΡΟΣ THIERSCH

Ο ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ και παιδαγωγός Friedrich Thiersch ἀλληλογραφοῦσε σὲ λιγότερο ἢ περισσότερο τακτικὴ βάση με Ἕλληνες λογίους και πολιτικούς ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τὸ θάνατό του τὸ 1860. Στὰ κατάλοιπά του σώζονται μεταξύ ἄλλων και ἑξὶ ἐπιστολὲς τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ ἀπὸ τὸ 1817 ὡς τὸ 1826.¹ Ἡ σύγκριση με τὰ κατάλοιπα τοῦ Γ. Λαῖου ἔδειξε πὼς οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς δὲν ἦταν ἄγνωστες στὴν ἑλληνικὴ ἔρευνα. Ὁ Λάιος τίς εἶχε φωτοτυπήσει μαζί με ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου Thiersch ποὺ τοῦ εἶχαν κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον. Ἀπὸ τὸ ὕλικο ποὺ εἶχε συλλέξει φαίνεται πὼς τὸν ἐνδιέφεραν οἱ σχέσεις τοῦ Thiersch με τοὺς Ἕλληνες γενικὰ και ἰσὼς στόχευε σὲ μία πιὸ ολοκληρωμένη παρουσίαση τῆς ἀλληλογραφίας, ἡ ὁποία ὅμως δὲν πραγματοποιήθηκε.²

Σὲ δύο περιπτώσεις [Thierschiana I/87, Korais 2 (1819) και 3 (1821)] πρόκειται γιὰ ἀπλὰ σημειώματα, στὰ ὁποῖα ὁ Κοραῆς ἀνακοινώνει τὴν πρόθεσή του νὰ στείλει στὸν Thiersch τὴν ἐκδοσή του τοῦ *Στράβωνα*. Τὸ θέμα θίγεται ἤδη στὴν πρώτη χρονολογικὰ ἐπιστολὴ [(Thierschiana I/87, Korais 1 (1817)], ἡ ὁποία ἂν και ἐκτενέστερη δὲν παύει νὰ ἔχει τὸν τυπικὸ χαρακτήρα ἐνὸς εὐχαριστηρίου γράμματος. Οἱ ὑπόλοιπες τρεῖς ἐπιστολὲς ἔχουν γραφτεῖ μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης. Δύο ἀφοροῦν τῇ φιλελληνικῇ κίνησιν στὴ Γερμανία και τίς ἐπαφὲς τῶν ἐκπροσώπων τῆς μετὰ τὸν Κοραῆ κυρίως γιὰ ζητήματα οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης τῶν θυμάτων τοῦ Ἀγώνα. Ἡ τρίτη, ἓνα μικρὸ σημείωμα με συνθηματικὸ

1. Τὰ κατάλοιπα τοῦ Thiersch (Thierschiana I) φυλάσσονται στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου (BSBM, Handschriftenabteilung), ὅπου ὑπάρχει και δακτυλόγραφος κατάλογος τῶν περιεχομένων. Οἱ ἐπιστολὲς εἶναι ταξινομημένες κατὰ ἀποστολὰ ὅταν ἀπευθύνονται στὸν Thiersch και κατὰ ἀποδέκτη ὅταν ἔχουν γραφτεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

2. Εὐχαριστῶ και ἀπὸ ἐδῶ θερμὰ τὸν κ. Κώστα Λάππα ποὺ με ἐνημέρωσε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν φωτοαντιγράφων στὰ κατάλοιπα τοῦ Λαῖου, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται στὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ύφος, αναγγέλλει στον Thiersch την παραλαβή ενός πακέτου επιστολών προς τρίτους. Από την αλληλογραφία του Κοραΐ που έχει εκδοθεί γνωρίζουμε μία επιστολή του Κοραΐ προς τον Thiersch, η οποία, ενώ αναφέρεται στα έργα που αντήλλασαν οι δύο λόγιοι, χαρακτηρίζεται ήδη από ιδιαίτερη θερμότητα, μιλάει και έχει γραφτεί μετά την έναρξη της 'Επανάστασης και τη δραστηριοποίηση του Thiersch υπέρ των μαχόμενων 'Ελλήνων.³ Ακριβώς αυτός ο άρχικά τυπικός χαρακτήρας της αλληλογραφίας, που μετά το 1821 αποκτά και μία άλλη διάσταση, παρακινεί σε μια περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης των δύο ανδρών.

Η πρώτη από τις σωζόμενες επιστολές γράφτηκε μόλις τον 'Ιούνιο του 1817, παρότι ο Κοραΐς είχε γνωρίσει τον Thiersch ήδη το φθινόπωρο του 1813 στο Παρίσι, όπου αυτός βρισκόταν για να μελετήσει στην 'Εθνική Βιβλιοθήκη. Ο Thiersch είχε έρθει νωρίτερα σε επαφή με το έργο και την προσωπικότητα του Κοραΐ και μάλιστα στη διπλή διάσταση του κλασικού φιλολόγου και του νεοέλληνα διαφωτιστή.⁴ Το 1813, λίγο πριν επισκεφθεί το Παρίσι, δημοσίευσε τα κείμενα δύο παραδόσεων του του προηγούμενου έτους. Στην πρώτη έκανε μια εισαγωγή στη φιλολογική επιστήμη και στη δεύτερη επιχειρούσε μια σύντομη παρουσίαση της κατάστασης των Νεοελλήνων, κυρίως των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων τους, και κατέληγε με την προφητεία της πλήρους αναγέννησης του ελληνικού έθνους. Πρόκειται για ένα μωσαϊκό πληροφοριών συγκεντρωμένων από όσα έν-

3. 'Αδαμάντιος Κοραΐς, 'Αλληλογραφία, έκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., 6 τ., 'Αθήνα 1964-1984 (στο έξις Κοραΐς, 'Αλληλογραφία) τ. Δ', έπ. 931 (25.3.1822). 'Η επιστολή θα πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά μετά την τρίτη από τις έδω εκδιδόμενες. 'Ο Κοραΐς ευχαριστεί σ' αυτήν τον Thiersch για την αποστολή της έκδοσης του *Ηινδάρου* και επανέρχεται για πολλοστή φορά στο θέμα της αποστολής του *Στράβωνα*, βλ. και Σχόλια, σ. 203.

4. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία για τη σχέση Κοραΐ-Thiersch βλ. στο J. Irmischer, «Friedrich Thierschs philhellenische Anfänge», *Neo-Hellenika* 2 (1975), 160-180. 'Ενα από τα πρώιμα έργα του Thiersch, ένα σχολικό βοήθημα για την εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής, είχε υποπέσει στην αντίληψη του Κοραΐ μάλλον πριν από τη γνωριμία του με τον Thiersch. Πρόκειται για το «Tabellen enthaltend eine Methode das griechische Paradigma einfach und gründlich zu lehren», Göttingen 1808, 1809, 1813, το όποιο ζήτησε ο Κοραΐς από τον Βασιλείου με τον τίτλο του μεταφρασμένο στα γαλλικά, έχοντας δηλαδή μάλλον ενημερωθεί για την έκδοσή του από κάποιο γαλλικό έντυπο. Κοραΐς, 'Αλληλογραφία, τ. Σ', έπ. 1470 (ά-χρονολόγητη), 305. 'Ο Κοραΐς θα πρέπει να αναφέρεται στην πρώτη έκδοση, μιλάει και οι πληροφορίες που έχει για το έργο μνημονεύουν τον Thiersch ακόμη ως «professeur au Gymnase de Göttingue». Το βοήθημα μεταφράστηκε στα γαλλικά το 1822 από τον F. M. C. Jourdan με βάση την γ' έκδοση.

τυπα είχαν πέσει στα χέρια του Thiersch σχετικά με τους "Ελληνες. Βασικές πηγές του αποτελούν ο Λόγιος Έρμης και οι Αυτόσχεδιοι Στοχασμοί του Κοραή από τον Προόδρομο Έλληνικής Βιβλιοθήκης.⁵ Το Σεπτέμβριο του 1814, ένα χρόνο σχεδόν μετά τη συνάντησή του με τον Κοραή, είχε την ευκαιρία να επισκεφθεί τη Βιέννη και να γνωρίσει και άλλους "Ελληνες, μεταξύ των οποίων τον "Ανθιμο Γαζή και τον Νεόφυτο Δούκα.⁶

Η προσωπική γνωριμία δεν κατόρθωσε να πείσει τον μάλλον δύσπιστο Κοραή για τη σοβαρότητα των προθέσεων του επισκέπτη του. Σε επιστολή του προς τον Βασιλείου μερικούς μήνες αργότερα περιγράφει με άφορμη την άπονομή τιμητικού διπλώματος από την "Ακαδημία του Μονάχου στον ίδιο, τον Γαζή και τον Μουστοζύδη τη συνάντησή του με τον Thiersch.⁷ Μεγάλη δυσaréσκεια φαίνεται να του είχε προξενήσει το μοιραίο «σφάλμα» του Thiersch να συμπεριλάβει και τον Δούκα στους λογίους που κατά την άποψή του προωθοῦσαν την εκπαιδευτική αναγέννηση των Έλλήνων.⁸

Αντίθετα για τον Thiersch η γνωριμία αυτή ήταν ένα βήμα στην προ-

5. Η δημοσίευση έγινε στο περιοδικό *Allgemeine Zeitschrift von Deutschen und für Deutsche* 1 (1813), που εξέδιδε ο F. W. J. Schelling, με τον τίτλο: «Darstellung der Fortschritte der philologischen Wissenschaften seit Erneuerung der Akademie der Wissenschaften zu München 1807, und ihres jetzigen Zustandes unter den verschiedenen Völkern» βλ. σ. 535-549, την πρώτη παράδοση, σ. 550-577, τη δεύτερη με τίτλο «Die Neugriechen» βλ. και Irmscher, *ό.π.*, 168-170.

6. H. Loewe, *Friedrich Thiersch. Ein Humanistenleben im Rahmen der Geistesgeschichte seiner Zeit*, τ. 1 (και μοναδικός), Μόναχο 1925, σ. 498· Irmscher, *ό.π.*, σ. 172-173.

7. Κοραής, *Άλληλογραφία*, τ. Γ', έπ. 600 (30.7.1814), για τη διάκριση της "Ακαδημίας σ. 309-310, για την επίσκεψη του Thiersch σ. 310-311· βλ. και Β. Σκουβαράς, «Ανέκδοτα αντικοραϊκά κείμενα», *Έργον εις "Αδαμάντιον Κοραήν*, "Αθήνα 1965, σ. 330-331. Βλ. σχετικά με την έκλογή και Irmscher, *ό.π.*, σ. 172, καθώς και την ανακοίνωση των όνομάτων στον Λόγιο Έρμη (βλ. και σημ. 14).

8. Στην επιστολή του προς τον Βασιλείου ο Κοραής αντέγραψε και σχολίασε δύο σειρές του Thiersch σχετικά με τον Δούκα, βλ. «Die Neugriechen» (όπως σημ. 5), σ. 558, πβ. Κοραής, *Άλληλογραφία*, τ. Γ', έπ. 600 (30.7.1814), σ. 310. Ο Thiersch δεν κατόρθωσε πάντα παρά τις προσπάθειές του να κρατιέται έξω από τις διαμάχες των Έλλήνων. Το 1815 ο Δούκας του έστειλε έργα του με την παράκληση να τα διαβιβάσει στο Göttingen, ίσως για να μνημονευθούν στο περιοδικό *Göttingische gelehrte Anzeigen*. Στη συνοδευτική επιστολή γράφει: «Εΐψαν δ' οὖν μοι πάντες έπιεικέστεροι και φιλανθρωπότεροι κριται του μετά πολλής επηρείας διασύροντός μοι το προς τους άνά την Εύρώπην σοφούς προβαλλόμενον», Thierschiana I/87, Dukas 1 (18.5.1815).

σπάθειά του να διευρύνει τις γνώσεις του για τη νεότερη 'Ελλάδα και τη γνωριμία του με 'Ελληνες. 'Επιστρέφοντας στο Μόναχο έγραψε στο φίλο του Lange τις έντυπώσεις του από το Παρίσι. Μεταξύ άλλων περιγράφει και τον Κοραή, ο οποίος τον είχε έντυπωσιάσει με τη ζωτικότητα του.⁹ 'Η ανάμνηση αυτής της μοναδικής συνάντησης ήταν τόσο ισχυρή, ώστε όταν το καλοκαίρι του 1821 ο Thiersch έγραψε τη γνωστή σειρά άρθρων για την 'Ελληνική 'Επανάσταση χρησιμοποίησε και απόψεις του Έλληνα λογίου. Σύμφωνα με τον Thiersch ο Κοραής είχε ήδη το 1813 επιμένει ότι η εκ των έσω βελτίωση του όθωμανικού κράτους δεν είναι δυνατή, ενώ αντίθετα οι 'Ελληνες εξελίσσονται με ταχύτατο ρυθμό και η εξέλιξη αυτή δεν είναι δυνατό να ανακοπεί.¹⁰ 'Η μνεία του όνόματος και των απόψεων του γνωστού στη Γερμανία κλασικού φιλόλογου Κοραή είχε βέβαια και τη ρητορική σκοπιμότητα να καταδείξει την πολιτιστική εξέλιξη των Νεοελλήνων και το δικαίωμά τους στην ανεξαρτησία.

'Η ίδρυση του Athenäum από τον Thiersch το 1815 κορόφωσε την καχυποψία και δυσaráσκεια του Κοραή. Σε épιστολές προς τον 'Αλέξανδρο Βασιλείου άπορρίπτει σαφώς την τόσο ένεργό ανάμειξη ενός ξένου στα έλληνικά εκπαιδευτικά πράγματα. «Περὶ τῆς σκευωρίας τοῦ Πουτσολάντου (πρόκειται για τον 'Ανθιμο Γαζή¹¹) με κακοφαίνεται πολύ, και μάλιστα τὸ εἰς Μ έτοιμαζόμενον σύστημα· δὲν ἤθελα νὰ ἀνακατόνωνται ξένοι εἰς τὰς ὑποθέσεις μας· ἀλλὰ νὰ μᾶς ἀφήσωσι νὰ τὰς αὐτουργῶμεν στραβά κουτσά ἡμεῖς αὐτοί, ὡς ἐκάμαμεν ἔως τώρα».¹² Περισσότερο ὅμως ἀνησυχοῦσε τὸν

9. H. J. W. Thiersch, *Friedrich Thierschs Leben*, 2 τ., Λιψία και Χαϊδελβέργη 1866, τ. 1 (1784-1830), VI, ép. 5, Thiersch προς A. G. L. Lange, σ. 111-112: «Unter den interessanten Männern, deren Bekanntschaft mir wichtig ist, zeichne ich besonders Viskonti, Coray, Chardon de la Rochette, Choiseul aus [...]. Coray, alt und leidend, aber ein in lebhaften Momenten jugendlicher Greis; das Feuer seiner Augen, die sich dann von oben herein zu Boden senken, und sein Profil zeigt den Greis aus Chios».

10. *Allgemeine Zeitung*, Beilage, Σάββατο 14 'Ιουλίου 1821, άρ. 116, σ. 461-464, «Bemerkungen und Nachrichten über die neuesten Begebenheiten in Griechenland». 'Ο H. Loewe, *Friedrich Thiersch und die griechische Frage*, Programm des Königlichen Maximilians-Gymnasiums für das Schuljahr 1912/1913, Μόναχο 1913, σ. 8, συγκεντρώνει τὰ στοιχεία από τὸ γράμμα τοῦ Thiersch προς τὸν Lange και τὴν *Allgemeine Zeitung*.

11. Βλ. και Κοραής, 'Αλληλογραφία, τ. Γ', ép. 600 (30.7.1814), σ. 309, και ép. 645 (4.4.1815), σ. 403· πβ. και Στ. Καββάδας, «'Από τὸ έργον τοῦ 'Αδαμαντίου Κοραή. 1. Τὸ Λεξικὸν τοῦ Γαζή», 'Αθηνά 52 (1948), 254-262, σχετικά με τὴν προσωπομεία τοῦ Γαζή σ. 261.

12. Κοραής, 'Αλληλογραφία Γ', ép. 633 (13.2.1815), σ. 386· βλ. και ép. 645

Κοραή τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐπαφές τοῦ Thiersch μετὰ τοὺς "Ἕλληνες δὲν ἐλέγχονταν κατὰ τὴ γνώμη του ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν κοραϊκὸ κύκλο τῆς Βιέννης. Ἔτσι, ἐνῶ εὐχαριστεῖ δημόσια τὸν Thiersch γιὰ τὴ δωρεὰ βιβλίων στὴ βιβλιοθήκη τῆς Χίου,¹³ σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βασιλείου σχολιάζει ἀρνητικὰ τὴν πληροφορία, ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Kopitar, ὅτι τὰ βιβλία εἶχαν σταλεῖ καταρχὴν στὸν Γαζή. «Ἐὰν ἔλαβε δῶρα διὰ τοὺς Χίους (τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι δὲν ἐξεύρεις ἀκόμη) διὰ τί δὲν τὰ ἔστειλε πρὸς σέ ἢ πρὸς τὸν Ροδοκανάκη, τοὺς ὁποίους ἐξεύρει διωρισμένους εἰς τοῦτο, ἢ ἐπιθυμεῖ νὰ τὰ πέμψῃ ἀμέσως αὐτὸς πρὸς τοὺς Χίους, διὰ νὰ "οἰκοδομῇ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον";»¹⁴

Ἡ διστακτικὴ καὶ κριτικὴ αὐτὴ στάση μετατρέπεται σὲ θέρμη μετὰ τὴν ἐκρηξὴ τῆς Ἐπανάστασης, ὅταν ὁ Thiersch τίθεται στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ μιὰ μετὰ τὰ φλογερὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύει στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Αὐγούστης* (*Augsburger Allgemeine Zeitung*) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μετὰ τὴ συγκέντρωση χρημάτων ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν μαχομένων καὶ στὴ συνέχεια κυρίως γιὰ τὴν περίθαλψή τῶν ἀμάχων.¹⁵ Ἡ

(4.4.1815), σ. 403: «εἶναι γελοῖον, ἢ μάλλον ἀξιοδάκρυτον, νὰ τυπόνωσιν οἱ Μοναχικοὶ προσκλήσεις». Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς τοῦ Κοραῆ δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρέασαν πολὺ τὸν Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπιζε θετικὰ τὸ σχέδιο τοῦ Thiersch, ὅπως δείχνουν τουλάχιστον οἱ ἐπιστολές του, Thierschiana I/87, Alexandros Basili, 2 (18.5.1815), 3 (5.8.1815), 4 (5.10.1816). Στὴν ἐπιστολὴ 2 γράφει γιὰ παραδειγμα: «οὐ παύσομαι τὴν τε σὴν ἀνακλήρυν διὰ διδούς καὶ τὸ Ἀθήναιον συνιστῶν».

13. Βλ. τὰ περολεγόμενα τοῦ Κοραῆ στὴν ἔκδοση τοῦ Ξενοκράτη, *Ἀδαμαντίου Κοραῆ Προλεγόμενα στοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς*, τ. Β', Ἀθῆνα 1988, 223, σημ. 2, πβ. καὶ μνεία τῆς εὐχαριστίας αὐτῆς σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 616 (23.11.1814), σ. 343. Γιὰ τὰ βιβλία ποὺ ἔστειλε ὁ Thiersch στὴ βιβλιοθήκη τῆς Χίου βλ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀφιέρωσεις πρὸς Κοραῆν», *Ἔργον εἰς Ἀδαμαντίου Κοραῆν*, Ἀθῆνα 1965, σ. 225-226, ὅπου καὶ δύο ἀχρονολόγητες ἀφιέρωσεις σὲ δῶρα προσωπικὰ πρὸς τὸν Κοραή.

14. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 605 (26.8.1814), σ. 319. Βλ. τὴν ἀνακοίνωση τῆς δωρεᾶς καὶ τὴ δημοσίευση τῆς συνοδευτικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Thiersch στὸν *Λόγιον Ἐρμῆ* 4 (1814), 1, σ. 7-12: «Φιλολογία. Ἐπιστολὴ πρὸς Δανιὴλ τὸν Φιλιππίδην». Ἀκολουθεῖ κατ'ἀλόγους τῶν βιβλίων, σ. 12-13, καὶ ἐπαινετικὴ παρουσίαση τῆς Γραμματικῆς τοῦ Thiersch, σ. 14-17, ἀπὸ τὸν Γαζή. Ὁ Κοραῆς δὲν γνώριζε προφανῶς ὅτι ὁ Γαζὴς μετὰ ἐπιστολὴ του εἶχε ἤδη ἐνημερώσει τὸν Thiersch γιὰ τὴ διὰ βίβασιν τῶν βιβλίων στὸν Ροδοκανάκη, Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch», *Κοραῆς-Κούμας-Κάλλος*, Ἀθῆνα 1966, σ. 89-119 [= *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8 (1958), 339-354], ἐπ. 1 (12.7.1814), σ. 106.

15. Κατάλογο τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Thiersch στὴν *Allgemeine Zeitung* βλ. στὸ παράρτημα τοῦ H.-M. Kirchner, *Friedrich Thiersch. Ein Kulturpolitiker und*

ανάμειξη του Thiersch στα ελληνικά πράγματα είναι τώρα κάτι παραπάνω από εὐπρόσδεκτη. Παρ' ὅλη τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τόνου ἡ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Thiersch δὲν πυκνώνει, ἀν κρίνουμε τουλάχιστον ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια γιὰ λόγους ἀσφαλείας ὀρισμένα γράμματα νὰ καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν παραλήπτη τους.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ μιὰ καταρχὴν φιλολογικὴ, μᾶλλον τυπικὴ, ἐπαφὴ σὲ μιὰ θερμὴ συνεργασία δὲν εἶναι μοναδικὸ φαινόμενο στὶς σχέσεις τοῦ Κοραῖ μὲ Γερμανούς.¹⁶ Ἡ δράση τῶν φιλελληνικῶν ὁργανώσεων φαίνεται νὰ κατόρθωσε ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει προηγουμένως οὔτε ὁ θαυμασμός γιὰ τὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια οὔτε ἡ ἀνάπτυξη τῆς γερμανικῆς κλασικῆς φιλολογίας: νὰ μειώσει ὡς ἓνα βῆμα τὴ βαθιὰ ριζωμένη δυσπιστία τοῦ Κοραῖ ἐναντὶ τῆς γερμανικῆς σχέψης.¹⁷

Ἐκδίδονται ἐδῶ οἱ ἐπιστολὲς ποὺ βρίσκονται στὰ κατάλοιπα τοῦ Thiersch (BSBM, Thierschiana I/87, Korais, Adamantios) σὲ χρονολογικὴ σειρὰ (σὲ παρένθεση ἡ ἀρίθμηση τοῦ ἀρχείου).

1 (1).

Monsieur,

C'est avec bien du regret que j'ai differé jusqu'à ce jour la réponse

Philhellene in Bayern, Μόναχο 1990 (πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ σὲ ἓνα τόμο τῆς δακτυλόγραφης διτομῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ συγγραφέα, *Friedrich Thiersch. Seine geistige Welt und seine kulturpolitischen Bestrebungen*, Μόναχο 1955), σ. 1-39 (ἰδιαίτερη σελιδαρίθμηση). Γιὰ τὰ φιλελληνικὰ δημοσιεύματα τοῦ Thiersch βλ. R. Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, Südosteuropäische Arbeiten 79, Μόναχο 1984, σ. 48-50 καὶ σ. 171-173. Γιὰ τὶς περιπλοκὲς μὲ τὴν αὐστριακὴ ἀστυνομία, Γ. Λάιος, *Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821. Ἱστορικὰ δοκουμενὰ ἀπὸ τὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα*, Ἀθήνα 1958, ἔγγρ. 123, 124, 138, 139, 145, 154, 159, 168, 179, 186, 187, 194, 205, 208· βλ. καὶ O. Κατσιαρδῆ-Hering, *Ἡ ἐλληνικὴ παρουσία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, 2 τ., Ἀθήνα 1986, τ. 1, σ. 339-341.

16. Βλ. Σχόλια, σ. 204, γιὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ Noeldeke.

17. Εἶναι γνωστὲς οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία· βλ. Κοραῖς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', ἐπ. 352 (20.3.1806), Κοραῖς πρὸς Βασιλεῖον, σ. 313-314· τ. Γ', ἐπ. 716 (22.11.1816), Κοραῖς πρὸς Βάμβα, σ. 515· βλ. καὶ P. Ἀργυροπούλου, «Ἡ σχέψις τῶν ἰδεολόγων στὸ ἔργο τοῦ Κοραῖ», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῖ καὶ Χίος»* (Χίος 11-15 Μαΐου), τ. 2, σ. 31-45, κυρίως σ. 38-39. Παρὰ τοὺς δισταγμούς του συνιστοῦσε τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Göttingen· Κοραῖς, *ᾠ.π.*, τ. Γ', ἐπ. 633 (13.2.1815), 385, καὶ 681 (1.3.1816), 458, πρὸς Βασιλεῖον.

à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire par le canal de Mr. le Docteur Razi. Je luttai tout l'automne et une bonne partie de l'hiver passé contre les douleurs de la goutte.

Je suis bien sensible à l'honneur que m'avez fait de m'envoyer les Actes de votre Academie; et c'a été encore une des causes du retard de ma réponse: je désirois de vous faire parvenir avec ma lettre quelque petit ἀντίδωρον, et je ne savois point par quel moyen je pourois satisfaire ce desir. J'ai pris enfin le parti de prier mon ami, Mr. Alexandre Basili de Vienne, de vouloir bien m'acquitter de ce devoir.

Agrééz, Monsieur, l'assurance de la parfaite considération avec la quelle j'ai l'honneur d'être

Votre très-humble et
obeissant *Steur*.
Coray

3 Juin, 1817.

A Monsieur

Monsieur Thiersch, Professeur de la
Litterature ancienne, au Lycée Royal

à Munich
en Bavière

2 (2).

J'ai l'honneur de présenter mes hommages à Monsr. le Professeur Thiersch, et le prier de vouloir bien me dire s'il a reçu du feu Mr. Alexandre Basili les 3 premiers volumes de Strabon, pour que je donne le 4me et dernier à la personne qu'il m'indiquera. Au cas contraire, j'aurai le plaisir de lui envoyer tous les 4 par la même personne.

Son très-humble *Steur*
Coray.

Paris, 7 Mai, 1819.

A Monsieur

Monsieur le Professeur Thiersch

à Munich
en Bavière

3 (3).

Monsieur,

Je vous enverrai avec le plus grand plaisir les 4 volumes de mon Strabon grec, pourvu que vous me fassiez l'amitié de m'indiquer une personne à qui je puisse les consigner.

Agréez, Monsieur, l'assurance de la considération très-distinguée avec la quelle j'ai l'honneur d'être

Votre très-humble et très-obéissant S^{teur}.

Coray.

Paris, 14 Mars, 1821.

De la rue de Madame

No 5, derrière le

Luxembourg.

A Monsieur

Monsieur le Professeur Thiers,

A Munich

en Bavière

4 (4).

*Κοραῖς Θεοσίῳ, νίῳ θετῷ τῆς Ἑλλάδος,
εὖ πράττειν!*

Je viens de consigner à Mrs Treuttel et Wurtz, libraires de notre ville, un paquet adressé à votre nom, et contenant un exemplaire de la Morale d'Aristote et un exemplaire du Stratégique d'Onesandre. Je vous prie de me faire l'honneur de les accepter, et de m'en accuser la reception.

La philanthropie que la brave Nation Allemande a montrée pour les Grecs est telle, que ce serait une grande indiscretion que d'en demander davantage. Mais la désolation de l'Île de Chios est aussi telle, que j'ose vous demander s'il n'est pas possible de proposer à la Nation Allemande une souscription destinée à la redemption des Chiotes qui sont captifs chez les Turcs. Pour que cette souscription produisit son effet, il faudrait declarer par une invitation solennelle, qu'on accepterait avec reconnais-

sance la plus modique somme, même τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά. On a déjà racheté quelques uns de ces malheureux captifs; mais il en reste encore beaucoup, et malheureusement des personnes en bas âge, qui seront forcées d'embrasser la religion de leurs tyrans.

Ces jours passés je reçus une lettre du Docteur Noeldeke d'Oldenbourg, dans la quelle il se flattait de pouvoir faire une collecte de la part de ses amis pour le secours des Grecs en général. Je lui ai proposé, en reponse, de destiner cette collecte au rachat des captifs, et je l'ai prié de l'adresser ou à Trieste ou à Vienne en Autriche à M^{rs}. Frères Vlasto, négocians Grecs, ou à Trieste, à M^r. Pantaléon Maurogordato neg^t. Gr. ou enfin à Marseille, à M^r. Théodore Prassacaki neg^t. Gr. Peut-être serait il convenable de vous entendre avec M^r. Noeldeke, pour qu'il puisse vous seconder dans cette entreprise; et même avec M^r. Schott de Stuttgarde, au quel j'ai écrit pareillement.

Agréez, Monsieur, l'assurance de la consideration la plus distinguée
de

Votre dévoué Serviteur

Paris, 24 Novembre, 1822.

A Monsieur

Monsieur le Professeur Thiersch,

à Munich

5 (6).

Reçu de la part de M. Lafitte le paquet de lettres qu'il m'a envoyé.
Paris 17 Janvier, 1826.

Coray

15 rue de Madame

6 (5).

Εὐεργέτα τῆς Ἑλλάδος,

J'espère que vous avez déjà reçu la lettre de M. Ambr. Firmin Didot, en réponse de celle que vous m'avez écrite. Ce bon ami a bien voulu se charger de cette réponse que je n'étais point en état de faire alors, étant malade, comme je continue encore de n'être pas tout à fait rétabli. Il vous aura sans doute informé que je lui avais remis pour les commu-

niquer à M. de Ch. toutes vos lettres incluses dans la mienne, sans en excepter celle pour M. de S. que vous qualifiez, je ne sais sur quel fondement du titre de Ἡγεμών. Si c'est lui même qui vous a induit à cette erreur, il vous a manqué de respect; ce n'est pas ainsi qu'il faut agir avec ceux qui nous veulent du bien, parmi les quels vous tenez un rang distingué.

Permettez-moi, Monsieur, de vous offrir un exemplaire des Ἀπομνημονεύματα de Xénophon, réunis au Γοργίας de Platon, que je viens de publier. Je demande seulement de votre amitié de m'indiquer le canal par le quel je dois vous le faire parvenir sûrement.

Agréez l'assurance de la reconnaissance et de la considération la plus distinguée de la part

le 30 Janvier, 1826.

τοῦ φίλου Ο Ο.

[μονογραφή Κοραΐ]

Ma demeure est, rue de Madame. N° 15

A Monsieur

Monsieur le Professeur Thiersch

à Munich

(en Bavière)

ΣΧΟΛΙΑ

1 (1).

στ. 1-3. Ἡ ἐπιστολὴ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Κοραΐς εἶναι μᾶλλον μία ἀπ' αὐτῆς πού εἶχε στείλει ὁ Thiersch σὲ διαφόρους Ἑλλήνες λογίους καὶ κληρικούς ἀνακοινώνοντάς τους τὴν ἱδρυση τοῦ Athenäum. Οἱ ἐπιστολὲς στάλθηκαν στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ πού εἶχε, φαίνεται, ἀναλάβει νὰ τὶς διαβιβάσει στοὺς παραλήπτες, Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch», *Κοραΐς-Κούμας-Κάλβος*, Ἀθήνα 1966, σ. 89-119 [= *Θεσσαλικὰ Χρονικά* 7-8 (1958), 339-354], ἐπ. 8 (30.5.1815), Γαζῆς πρὸς Thiersch, σ. 11: «Ὅλους τοὺς φακέλους τῆς Ἀνακηρύξεως ἔλαβον καὶ διένεμον αὐτοὺς κατὰ τὰς ἐπιγραφάς». Στὰ Thierschiana I/63 I g, σώζονται πρόχειρα ἐπιστολῶν παρομοίου περιεχομένου πρὸς τὸν πατριάρχη Κύριλλο, τοὺς μητροπολίτες Σμύρνης Ἀνθίμο καὶ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο καὶ τοὺς Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἰωάννη Μαυρογένη, Νεόφυτο Δούκα, Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Κωνσταντῖνο Κούμα καὶ Δημήτριο Παζῆ.

στ. 6. Ἡ πρώτη ἐπικοινωνία τοῦ Thiersch μὲ Ἑλλήνες σὲ τουρκοκρατούμενες

περιοχές είχε συντελεστεί με την ευκαιρία της αποστολής βιβλίων ως δώρων εκ μέρους της «Μοναρχιακής 'Ακαδημίας». Τις άπαντητικές επιστολές του πατριάρχη Κυρίλλου και του Σμύρνης 'Ανθίμου συνένταξαν αντίστοιχως ο Κωνσταντίνος Κούμας [βλ. 'Ενεπεκίδης, *δ.π.*, έπ. 1 (22.11.1814), Κούμας προς Thiersch, σ. 90-91] και ο Κωνσταντίνος Οικονόμος, Thierschiana I/87, Anthimos III [βλ. σχετικά και Κωνσταντίνος Οικονόμος, 'Αλληλογραφία, έπιμ. Κ. Λάμπας και Ρ. Σταμούλη, τ. Α' 'Αθήνα 1989, σ. μζ'].

στ. 9. Πβ. την επιστολή Κοραή προς Βασιλείου, Κοραής, 'Αλληλογραφία, τ. Δ', έπ. 730 (11.2.1817), σ. 12: «Προς τον Thiersch προφέσσορα του Μοναχίου πέμψε να ζήσης! από μέρους μου ένα Στράβωνα, ένα 'Ιπποκρατογαληνόν και ένα Αύρηλιον, και δός με την είδησιν της αποστολής. Δεν εύρηκα τρόπον να τα πέμψω άπεδω». Πβ. και έπ. 746 (30.4.1817), σ. 37: «Δεν με λέγεις αν έστειλες προς τον Thiersch τον 'Ιπποκρ. Γαλην. και τον Μαρκ. Αύρηλιον από μέρους μου. Μη το άμελήσης, αν και αυτός δεν έφέρθη προς έμέ, ως φέρονται οι νουνεχείς και τίμιοι.»

2 (2) και 3 (3).

Και τα δύο σημειώματα άναφέρονται στα προβλήματα που προέκυψαν κατά την αποστολή του κοραϊκού Στράβωνα, που φαίνεται να βρήκε το δρόμο για τον Thiersch μόλις το Μάρτιο του 1822, βλ. Κοραής, 'Αλληλογραφία, τ. Δ', έπ. 931 (25.3.1822), σ. 344.

2 (2).

στ. 3. Φαίνεται ότι ο Κοραής είχε στείλει σταδιακά μία σειρά του Στράβωνα στον Βασιλείου, ο όποιος θα διεκπερίωνε την αποστολή στον Thiersch. Μετά το θάνατο του Βασιλείου (13.1.1818) προσπάθησε με τη βοήθεια του Ρώτα, επιτρόπου της οικογένειας Βασιλείου, να ξεκαθαρίσει την κατάσταση ως προς τη διακίνηση των εκδόσεών του, βλ. Κοραής, 'Αλληλογραφία, τ. Δ', έπ. 768, για τα υπόλοιπα των βιβλίων που βρίσκονταν στα χέρια της χήρας του Βασιλείου. 'Ο Ρώτας παρέλαβε έκτος από τις επιστολές Κοραή προς Βασιλείου και άλλα έμπιστευτικά έγγραφα, προφανώς και λογαριασμούς και καταστάσεις για τη διακίνηση των βιβλίων, βλ. και Έμμ. Ν. Φραγκίσκος, «'Η άλληλογραφία Κοραή και οι όλικές εκδόσεις της», Διαβάζω 82 (30.11.1983), σ. 29-34, 29. Βλ. και την έκδοχή του Μιχαήλ Βασιλείου σχετικά με τις οικονομικές συναλλαγές του άδελφού του με τον Κοραή, Χ. Ρέππας, «'Ανέκδοτες επιστολές του 'Ηπειρώτη λογίου Μιχαήλ Βασιλείου σε προσωπικότητες του 'Ελληνισμού της Διασποράς κατά την περίοδο 1821-1829», 'Ηπειρωτικό 'Ημερολόγιο 11 (1989), 271-363, έπ. προς Σπυρίδωνα Μ. Μαύρο (14/26.12.1823), σ. 341-342.

4 (4).

στ. 1-5. Μέσω των βιβλιοπωλών του Στρασβούργου Treuttel et Würtz ο Κοραής έστειλε το Νοέμβριο του 1822 αντίτυπα του 'Αριστοτέλη του έχι μόνο στον Thiersch, αλλά και στον J. Schweighäuser και τον A. Schott, βλ. Κοραής, 'Αλληλογραφία, τ. Δ', έπ. 958 (16.11.1822), προς Schweighäuser και 960 (23.11.1822), προς Treuttel et Würtz.

στ. 17-26. Στις 22 Νοεμβρίου ο Κοραής είχε ενημερώσει τον Π. Βλαστό για τις υποσχέσεις του «φίλο[υ] μου Ιάτρο[υ] του Oldenbourg» για ενίσχυση των θυμάτων της Χίου, *δ.π.*, Δ', *ἐπ.* 959 (22.11.1822), πρὸς Π. Βλαστό. Ἡ ἀλληλογραφία Κοραῆ-Noeldeke εἶχε ἀρχίσει τὸ 1805 ὅταν ὁ Noeldeke ἔστειλε στὸν Κοραῆ τὴν ἐκτενὴ βιβλιοπαρουσίαση τοῦ κοραϊκοῦ Ἰπποκράτη. Ὁ Κοραῆς ἀνταπέδωσε στέλνοντας μέσω Βασιλείου διάφορα ἔργα του «μὲ δὺν μόνον στίχους γράμματος δηλωτικὸν ὅτι εἶναι ἐκ μέρους μου, καὶ ὅτι θέλω ἀποκριθῆν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐπιστολήν του», Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', *ἐπ.* 338 (μετὰ τις 12.7.1805), σ. 272-281, γὰρ τὸν Noeldeke, σ. 280. Ἡ βιβλιοκρισία δημοσιεύθηκε στὴ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, τ. I, 61, 13 Μαρτίου 1805, στ. 481-488, καὶ 62, 14 Μαρτίου 1805, στ. 489-490. Τὸ 1808 ὁ Noeldeke ἐτοίμαζε μετάφραση τοῦ *Mémoire* τοῦ Κοραῆ στὰ γερμανικά, Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', *ἐπ.* 403 (11.2.1808), σ. 440-441. Τὸ 1816 ἔστειλε μετὰ τὸ ἄλλων καὶ ἓνα τομίδιο μὲ ποιήματά του στὸ ὁποῖο εἶχε ἀναγράψει τιμητικὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ ὡς συνδρομητῆ, *δ.π.*, τ. Γ', *ἐπ.* 696 (3.7.1816), σ. 475: «Recevez, Monsieur, le petit ouvrage ci-joint dont la table des souscripteurs porte votre nom qui, gravé dans mon coeur, ne devoit point manquer sur la liste de mes auteurs». Πράκειται γὰρ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Heliora. Gedichte*, Oldenburg 1815. Τὸ κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Κοραῆ ὑβριστικὸ γὰρ τοὺς Γάλλους περιεχόμενον τῶν ποιημάτων καὶ ἡ ταχυδρομικὴ δαπάνη τὸν ἐξόργισαν τόσο ὥστε νὰ στείλει στὸν Βασιλείου τὸ βιβλίον συνοδεύοντάς το μὲ προσβλητικὸς χαρακτηρισμοὺς γὰρ τὸ συγγραφεὶα «διὰ νὰ μὴ τὰ βλέπω, καὶ ταράσσομαι ἐπιπλέον», *δ.π.*, τ. Γ', *ἐπ.* 707 (5.9.1816), σ. 498. Καὶ πὺς κάτῳ: «Καὶ νομίζεις ὅτι ἐστάθῃ μέχρι τοῦτου ἡ μωρία; ἄκουσε ἄλλο βωιωτογερμανικῆς κεφαλῆς γέννημα κομψόν· μοῦ κατέστρωσε μακρὸν πλατὺ τῶνομα μετὰ τῶν υπογεγραμμένων εἰς τοῦ βιβλίου του τὴν δαπάνην, ὅχι ζητῶν ἀπ' ἐμὲ ἢ προσμένων ἀργυρικὴν καταβολήν, ἀλλὰ διὰ τιμὴν, ὡς βλέπεις εἰς τὴν ἐδῶ κλεισμένην ἐπιστολήν, τὴν ὅποιαν σὲ χαρίζω μετὰ τοῦ βιβλίου, ἐπειδὴ ἀπεφάσισα νὰ μὴ τὸν ἀποκριθῶ, διὰ νὰ μὴν τὸν ὑβρίσω ἀληθῶς, ὡς μὲ ὑβρίσεν αὐτὸς νομίζων, ὅτι μὲ τιμᾷ». Ὁ Noeldeke χρησιμοποίησε στὴν ἀλληλογραφία του ἀρχικὰ τὴ γαλλικὴ καὶ ἀπὸ τὸ 1822 τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, πού εἶχε ἀρχίσει νὰ μαθαίνει τὸ ἀργότερο τὸ 1816, *βλ.* *δ.π.*, *ἐπ.* 403 καὶ 696. Βιογραφικὰ στοιχεῖα *βλ.* στὸ *Neuer Nekrolog der Deutschen* 21 (1843)/2, Βαϊμάρη 1845, 979-983, ὅπου καὶ μνεῖα ἐπιστολῶν Κοραῆ στὰ κατὰλοιπά του. Γιὰ τὴ φιλελληνικὴ δράση τοῦ A. Schott στὸ κοιμῆτό τῆς Στουτγάρδης *βλ.* Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus*, κυρίως σ. 50-54· *βλ.* καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀφιερώσεις πρὸς Κοραῆν», *δ.π.*, σ. 221-222, γὰρ τὴ σχέση Schott-Kοραῆ. Γενικότερα γὰρ τὶς φιλελληνικὲς ὁργανώσεις τῆς νοτιοδυτικῆς Γερμανίας *βλ.* τώρα καὶ C. Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation. Philhellenismus und Frühliberalismus in Südwestdeutschland*, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 87, Göttingen 1990.

5(6) καὶ 6(5).

Οἱ ἐπιστολὲς ποὺ ἀναφέρει ὁ Κοραῆς στὸ σύντομο σημείωμά του τῆς 17ης Ἰανουαρίου ἀπευθύνονταν προφανῶς σὲ Ἕλληνας εἴτε στὸ Παρίσι εἴτε σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες μὲ τοὺς ὁποίους οἱ γερμανικὲς φιλελληνικὲς ὁργανώσεις βρίσκονταν σὲ ἐπαφῇ. Ὁ Κοραῆς φαίνεται νὰ θεώρησε τὸ περιεχόμενό τους ἐπικίνδυνον, γιὰτὶ ἀμέσως ζή-

τησε τη συνδρομή του φίλου του εκδότη Ambroise-Firmin Didot, ώστε να διακπεραιωθούν το ταχύτερο δυνατό και μάλιστα με την παράκληση να τηρήσει πλήρη μυστικότητα, βλ. Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία*, Ε', ἐπ. 1175 (17.1.1826). Ὁ Didot παρέδωσε τὸ πακέτο στὸν «M. de Ch.», ὁ ὁποῖος θὰ φρόντιζε προφανῶς νὰ φτάσουν οἱ ἐπιστολὲς στοὺς παραλήπτες τους. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν F. A. Chateaubriand, μέλος τοῦ Παρισικοῦ φιλελληνικοῦ κοιμητάτου, μετὰ τὸν ὁποῖο ὁ Didot θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἀρκετὰ συχνὲς ἐπαφές, ἀφοῦ εἶχαν καὶ ἐκδοτικὴ συνεργασία· ὁ Didot εἶχε ἐκδώσει τὸ 1825 τὴ γερμανικὴ μετάφραση τοῦ φυλλαδίου τοῦ Chateaubriand *Note sur la Grèce*, βλ. L. Droulia, *Philhellénisme. Ouvrages inspirés par la guerre de l'indépendance Grecque 1821-1833. Répertoire bibliographique*, Ἀθήνα 1974, ἀρ. 833. Ἀκόμη καὶ σ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ, ἢ μᾶλλον μετὰ τὴν πρώτη ἀναστάτωση, ὁ Κοραΐς διατηρεῖ τὴ διδακτικὴ του διάθεση ἔναντι τοῦ ξένου καὶ συνεπῶς ἐκτεθειμένου σὲ ὅχι πάντα ἐλεγχόμενες πληροφορίες φίλου. Στὴν τελευταία του ἐπιστολὴ ἐπανερχεται σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του θέματα, τὴν ἔλλειψη κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀδικαιολόγητη χρῆση τίτλων εὐγενείας ἀπὸ τοὺς Φαναριώτες, στὴ συγκριμένη περίπτωσι μᾶλλον ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσο. Βλ. τὶς ἀπόψεις του στὶς Σημειώσεις εἰς τὸ *προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822* ἔτους, ἐκδ. Θεμ. Π. Βολίδη, Ἀθήνα 1933, 20-23.

ΜΑΡΙΑ Α. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ